

NEDELJKO RENDULIĆ

METODOLOŠKI PRISTUP ISKAZIVANJU OSNOVNIH ODNOSA U RASPODJELI DRUŠTVENOG PROIZVODA

Osnovni odnosi u raspodjeli društvenog proizvoda između privrednih organizacija i društvene zajednice te ostalih korisnika iz raspodjele društvenog proizvoda jedno su od najznačajnijih pitanja za naš daljnji privredni razvoj, budući da je rješenje tih odnosa preduvjet za rješenje financiranja proširene reprodukcije u našem privrednom sistemu.

Već smo odavno proklamirali načelo da neposredni proizvođači trebaju biti glavni nosioci proširene reprodukcije u našem društvu, a da bi to zaista mogli biti, trebaju raspolagati i odgovarajućim materijalnim sredstvima. Stoga je privrednom reformom kao jedan od preduvjeta za ostvarenje njezinih osnovnih dugoročnih ciljeva istaknuto uspostavljanje novih odnosa u raspodjeli narodnog dohotka između privrednih organizacija i društvene zajednice u širem smislu, tako da radnim organizacijama u privredi ostanu znatno veća sredstva iz raspodjele narodnog dohotka nego prije, kako bi se time stvorili uvjeti za takav privredni sistem u kojem će privredne organizacije i neposredni proizvođači biti osnovni nosioci proširene reprodukcije u našem društvu.

Pri tom je postavljeno da radne organizacije u privredi trebaju raspolagati sa 71% narodnog dohotka, a udio društvene zajednice i ostalih korisnika smanjio bi se na 29%.

Navedena proporcija nije ostvarena, dapače, nakon početnog poboljšanja u godini 1965. i 1966, umjesto da se kasnijih godina sredstvima ekonomske politike nadalje rasterećivala privreda, njezin je položaj postajao sve teži zbog stalnog porasta obaveza prema društvenoj zajednici, bankama i ostalim korisnicima društvenih sredstava iz raspodjele društvenog proizvoda društvenog sektora privrede.

Dok je neosporno da su obaveze privrede prema društvenoj zajednici i ostalim korisnicima neopravdano rasle, što je imalo, očito, antireformski karakter, stanovite zamjerke mogu se uputiti i metodološkoj prirodi kvantificiranja tih odnosa.

Kao prvo postavlja se pitanje koja od ekonomskih kategorija treba biti polazna točka u utvrđivanju osnovnih odnosa u raspodjeli. Je li to narodni dohodak ili društveni proizvod?

Privrednom reformom narodni se dohodak navodi kao polazna osnova za utvrđivanje odnosa u raspodjeli između privrednih organizacija i društvene zajednice. Međutim, u kasnijim dokumentima, npr. u »Dru-

štvenim planovima razvoja SFRJ, odnosno SRH, za razdoblje 1966—70. godine«, kao osnovni sintetički pokazatelj privrednih kretanja, kako tadašnjih tako i predviđenih novim perspektivnim planom, a isto tako i za utvrđivanje odnosa u raspodjeli sasvim je opravdano poslužio društveni proizvod, a ne više narodni dohodak.

Društveni proizvod općenito je čvršća i sigurnija veličina od narodnog dohotka, pa je stoga i prikladnija za makro-analize i planiranje.

Narodni dohodak u pravilu se utvrđuje tako da veličinu društvenog proizvoda umanjimo za amortizaciju fiksnih fondova u promatranom razdoblju. A ona je samo računaska konstrukcija, ne samo u nas, nego i u drugim zemljama, koja nema sasvim realnu vezu s procesom stvarne dotrajalosti i zastarjelosti fiksnih fondova.

K tome treba dodati da radne organizacije posljednjih nekoliko godina samostalno utvrđuju amortizaciju, koja pokazuje tendenciju znatno bržeg porasta od porasta narodnog dohotka, tako da su u amortizaciji djelomično sadržana i sredstva za proširenu reprodukciju. S obzirom na takav karakter i visinu amortizacije, logički slijedi: što privreda više izdvaja za amortizaciju, narodni dohodak bit će manji, i obratno.

Prema tome, narodni dohodak može dati sasvim iskrivljenu sliku privrednih kretanja, pa je stoga mnogo realnija upotreba društvenog proizvoda kao osnovnog sintetičkog pokazatelja u makro-analizama i planiranju, a isto tako i za utvrđivanje osnovnih odnosa u raspodjeli.

Kao drugo pitanje metodološkoga karaktera pri kvantificiranju odnosa u raspodjeli društvenog proizvoda, da bi se utvrdile obaveze društvenog sektora privrede prema društvenoj zajednici, treba razlikovati:

a) raspodjelu u poduzeću, kojom raspodjeljujemo ukupni prihod privrednih organizacija, a po odbitku materijalnih troškova »proizvedenog društvenog proizvoda«,

b) formiranje i raspodjelu sredstava za podmirenje društvenih potreba.

Ova sredstva činit će proizvedeni društveni proizvod uvećan za porez na promet (savezni, republički i općinski) i carine, a ta sredstva možemo nazvati i »primljenim ili raspoloživim društvenim proizvodom«.

Ad a) Raspodjelu u poduzeću utvrđujemo i analiziramo instrumentima raspodjele utvrđenima »Zakonom o utvrđivanju i raspodjeli dohotka u radnim organizacijama« i njome u stvari utvrđujemo obaveze poduzeća prema društvenoj zajednici (tzv. zakonske obaveze), zatim ugovorne obaveze, obaveze na temelju samoupravnih sporazuma s organizacijama koje obavljaju društvene službe, zatim izdvajanja u rezervne fondove, sredstva koja ostaju radnim organizacijama za proširenje materijalne osnove rada, za osobne dohotke zaposlenih te za njihove zajedničke potrebe.

Na taj način treba prikazati raspodjelu ukupnog prihoda privrednih organizacija, što se nakon podmirenja materijalnih troškova svodi na raspodjelu tzv. proizvedenog društvenog proizvoda.

Pri tome ne treba uključivati porez na promet niti u ukupan prihod, niti u proizvedeni društveni proizvod radne organizacije, pa, analogno tome, niti u obaveze poduzeća prema društvenoj zajednici.

Naime, kao što je poznato, privrednom reformom porez na promet prenesen je iz sfere proizvodnje u sferu krajnje potrošnje, tj. u trgovinu. Tim izmjenama oporezovan je samo promet ostvaren prodajom robe krajnjim potrošačima, tj. promet finalnih proizvoda koji služe zadovoljenju potreba krajnjih potrošača, pa prema tome, proizvođačke privredne organizacije nisu više obavezne plaćati taj porez iz raspodjele svog ukupnog prihoda, kao ni na promet reprodukcionog materijala za potrebe svoje proizvodnje. Sada privredne organizacije trgovine na malo plaćaju društvenoj zajednici ubrani porez na promet, koji su one kao inkasator naplatile prilikom prodaje finalnih proizvoda. Isto se odnosi i na prodaju robe i izvršene usluge u zanatskim i sličnim radionicama.

Navedenim izmjenama u sistemu poreza na promet izražen je princip da porez na promet pada na teret kupca (potrošača finalnih proizvoda). Porez na promet prenosi se na kupca koji se javlja kao krajnji potrošač proizvoda, što proistječe iz uvedenog sistema oporezivanja samo finalne potrošnje proizvoda.

Prema tome, porez na promet instrument je fiskalne politike i njime se obaveze prebacuju na potrošače. Plaćaju ga svi građani koji kao potrošači kupuju različite proizvode opterećene porezom na promet. Pri tom treba reći da su svi osobni dohoci što ih građani troše kupujući različite proizvode i plaćajući time porez na promet, već jednom bili iskazani kao narodni dohodak, odnosno društveni proizvod, bilo direktno u privredi društvenog sektora, bilo u privatnom sektoru privrede. Isto je s osobnim dohocima neprivrednih djelatnosti, koji su došli u sferu neprivrednih djelatnosti preraspodjelom narodnog dohotka, odnosno društvenog proizvoda ostvarenog u privredi.

Prema tome, iznosi što ih građani plate kao porez na promet bili su već ranije iskazani raspodjelom narodnog dohotka i društvenog proizvoda kao osobni dohoci i ne treba ih ponovno uzeti u obzir pri raspodjeli u radnoj organizaciji, barem ne u obliku direktne obaveze društvenog sektora privrede prema društvenoj zajednici.

Pored toga treba reći da porez na promet ne plaćaju samo potrošači koji ostvaruju svoje dohotke u društvenom sektoru privrede. Više od 50% potrošača ostvaruje svoj dohodak izvan društvenog sektora privrede (individualni poljoprivrednici, zanatlije, ugostitelji i prijevoznici, te članovi njihovih obitelji — uzdržavano stanovništvo). Kada ta kategorija potrošača kupuje različite robe i pri tom plaća porez na promet, onda je taj porez na promet instrument prelijevanja dohotka ostvarenog u privatnom sektoru u budžete društveno-političkih zajednica, a ni u kojem slučaju ne može se ubrojiti u obaveze društvenog sektora privrede prema društvenoj zajednici, iako ga je trgovina kao inkasator ubrala.

Isto je s porezom na promet što ga plaćaju naši radnici zaposleni u inozemstvu kada prilikom povratka kupuju stvari veće vrijednosti, zatim brojni stranci, itd...

Moglo bi se još mnogo toga reći o tom problemu, no već i ovo dovoljno ukazuje da bi »proizvedeni društveni proizvod«, tj. društveni proizvod ostvaren u jednom poduzeću trebalo iskazivati bez poreza na promet, a isto tako porez na promet ne bi trebalo uključivati ni u obaveze društvenog sektora privrede prema društvenoj zajednici.

Drugo je, međutim, što se time povećava »primljeni društveni proizvod«. Na primjer, time što stranci plaćaju porez na promet društveni proizvod zemlje postaje veći, ali ne proizvedeni, već »primljeni društveni proizvod«, pa zato pri primljenom društvenom proizvodu, a on se utvrđuje i raspodjeljuje u društvenoj zajednici, treba iskazati porez na promet, tako da se za njegovu veličinu uveća vrijednost proizvedenog društvenog proizvoda, a isto tako i pri njegovoj raspodjeli po korisnicima. Na isti način treba postupiti i sa carinama, koje se plaćaju iz materijalnih troškova, ali budući da nemaju karakter prenesene vrijednosti, to bi ih trebalo uključiti u »primljeni društveni proizvod«.

Napokon, o raspodjeli u poduzeću, tj. proizvedenog društvenog proizvoda, treba reći da se sa 1. I 1969. godine primjenjuje novi Zakon o utvrđivanju i raspodjeli dohotka u radnim organizacijama, prema čijim odredbama porez na promet ne ulazi više u ukupan prihod radnih organizacija, pa ga analogno u poduzeću ne treba ni iskazivati pri raspodjeli kao sudjelovanje društvene zajednice, kada i nije sadržan u društvenom proizvodu.

Isto tako, novi Zakon propisuje drugačije grupacije na koje se raspoređuje dohodak, i to kako slijedi:

1. za nadoknađivanje ugovornih obaveza koje se sastoje od kamata na kredite i naknada za bankarske poslove, od premija osiguranja, od obaveza iz dohotka po osnovi ujedinjavanja sredstava za zajedničko poslovanje i od drugih ugovornih obaveza koje se na osnovi Zakona podmiruju iz dohotka;

2. za nadoknađivanje zakonskih obaveza koje se podmiruju u obliku doprinosa, poreza i drugih pristojbi, a sredstva služe za podmirenje društvenih potreba;

3. ako radni ljudi u samostalnoj organizaciji udruženog rada odluče, ili na temelju samoupravnih sporazuma s organizacijama koje obavljaju društvene službe, za određena izdvajanja za potrebe tih službi;

4. dio za proširenje materijalne osnove rada;

5. za izdvajanja u rezervne fondove;

6. za zajedničke potrebe radnih ljudi;

7. za osobne potrebe radnih ljudi.

Prema tome, treba iskazati, usporedbom stopa porasta društvenog proizvoda i stopa porasta (ili eventualnog smanjenja, što bi trebalo biti), kako ukupnih obaveza, tako i pojedinih grupa koje imaju karakter obaveza:

- ugovorne obaveze,

- zakonske obaveze,

- obaveze na temelju samoupravnih sporazuma s organizacijama koje obavljaju društvene službe,

- rezervne fondove, osim rezervnog fonda poduzeća.

Na taj način vidjet će se odnos između kretanja društvenog proizvoda i obaveza radnih organizacija prema društvenoj zajednici.

Ukoliko koja vrsta obaveza unutar pojedinih grupa osobito odskače bilo u kom pravcu, treba je posebno iskazati i analizirati. Tendencije

kretanja tih obaveza treba iskazati ukupno za privredu kao cjelinu i po privrednim djelatnostima. Ujedno treba iskazati i postotno sudjelovanje pojedinih vrsta obaveza u dohotku.

Primjenom ovakvog metodološkog postupka dobit ćemo realnu sliku stvarnih odnosa u raspodjeli proizvedenog društvenog proizvoda između privrednih organizacija i društvene zajednice i ostalih korisnika, koja nam ujedno predočava i obaveze društvenog sektora privrede prema društvenoj zajednici.

Ad b) Raspodjelu primljenog ili raspoloživog društvenog proizvoda treba iskazati na ove kategorije:

- carine,
- porez na promet
- kamate na poslovni fond
- doprinos za gradsko zemljište,
- vodni doprinos,
- doprinos na osobne dohotke, budžetski od toga:
  - za socijalni doprinos,
  - za stambeni doprinos,
  - za Skoplje (odnosno od 1971. god. za Banju Luku),
  - ostali razni doprinosi
- kamate na bankarske kredite i bankarske premije,
- premije osiguranja,
- doprinosi i članarine,
- ostale ugovorne obaveze,
- osobni neto-dohoci,
- rezervni fond,
- fond zajedničke potrošnje,
- ostali fondovi,
- amortizacija,
- dio dohotka za sugovorače.

Pored toga treba iskazati (ukoliko se raspolaže odgovarajućim podacima) i visinu ukupnih anuiteta, kako bi se dobila slika stvarne vlastite reproduktivne sposobnosti privrede.

Ujedno treba iskazati raspodjelu tih sredstava po osnovnim nosiocima i komponentama (u apsolutnim iznosima, u prosječnim stopama rasta, kao i strukturu u postocima), i to kako slijedi:

Po osnovnim nosiocima:

- Ukupno od toga:
  - federaciji,
  - republici,
  - općini,
  - socijalnom osiguranju,
  - ostalim organizacijama i
  - radnoj organizaciji.

Po komponentama:

Ukupno

od toga:

1. obaveze
  - zakonske
  - ugovorne

2. radne organizacije.

Na kraju treba naglasiti da tako utvrđeno sudjelovanje društvene zajednice u raspodjeli spomenutih sredstava ne treba identificirati s obavezama privrede prema društvenoj zajednici, kako je to već objašnjeno u prethodnoj točki.